

Ба шурои диссертатсионии
6D.KOA-18 назди Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон (ш. Душанбе,
кӯчаи Буни Ҳисорак, бинои 11)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Холмуродзода Фазлиддин Шомаҳмад дар мавзӯи «Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ.

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Холмуродзода Фазлиддин Шомаҳмад дар мавзӯи «Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ пешниҳод шудааст, пурра ба шиносномаи ихтисоси мазкур мутобиқат менамояд. Ин таҳқиқот ба яке аз масъалаҳои муҳим ва муҳими илмӣ ҳуқуқшиносӣ бахшида шудааст, ки дар шароити ҷаҳонишавии муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аҳамияти хос дорад. Мавзӯи мазкур дар заминаи афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ, тавсеаи тиҷорати байналмилалӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ, ки ба муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ оварда мерасонанд, аз аҳамияти баланди илмӣ ва амалӣ бархӯрдор аст.

Таҳқиқоти Холмуродзода Фазлиддин Шомаҳмад ба омӯзиши ҳамаҷонибаи таъсири шартномаҳои байналмилалӣ ба муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ, аз ҷумла масъалаҳои марбут ба қобилияти ҳуқуқии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҳуқуқи моликият, сармоягузорӣ, муносибатҳои оилавӣ, мерос, муҳоҷирати меҳнатӣ ва эътирофи созишномаҳои арбитражӣ нигаронида шудааст. Ин таҳқиқот бо назардошти

муқаррароти Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус қисми 3, моддаи 10, ки эътирофи санадҳои ҳуқуқи байналмилалиро ҳамчун қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳури муайян мекунад, анҷом дода шудааст. Ин муқаррарот аҳамияти шартномаҳои байналмилалиро ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ хусусӣ таъкид намуда, афзалияти онҳоро дар сурати мухолифат бо қонунҳои дохилӣ муқаррар мекунад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти пешниҳодшуда аз лиҳози мубрамият, аҳамияти илмӣ ва амалӣ ба талаботи дараҷаи номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ комилан мувофиқ буда, барои баррасии минбаъда дар Шӯрои диссертатсионӣ муносиб мебошад. Ин кор метавонад ҳамчун саҳми арзишманд дар рушди илми ҳуқуқшиносӣ ва низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат намояд.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқ. Мубрамияти мавзӯ аз афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ (аз ҷумла миёни кишварҳои Осиё ва Аврупо), муҳоҷирати меҳнатӣ (ҳазорҳо тоҷикистониён дар хориҷа кор мекунанд, ки муносибатҳои оилавӣ, молу мулкӣ, мурофиавиро бо унсури хориҷӣ ба миён меоваранд) ва тавсеаи тиҷорати байналмилалӣ бармеояд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ босуръат ва афзоиши муносибатҳои фаромиллӣ, ин омилҳо на танҳо иқтисодиёти кишварро пеш мебаранд, балки ҳамчунин заминаҳои ҳуқуқӣ барои ҳимояи манфиатҳои шаҳрвандон ва субъектҳои иқтисодиро эҷод мекунанд. Лозим ба таъкид аст, ки пажӯҳиши илмӣ-ҳуқуқӣ муҳим ва мубрам аст, зеро он ба масъалаҳои калидии ҳамгироии ҳуқуқии Тоҷикистон дар фазои байналмилалӣ, ҳимояи ҳуқуқҳои шаҳрвандон ва субъектҳои иқтисодӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши муносибатҳои фаромиллӣ дахл дорад. Ин пажӯҳишҳо имкон медиҳанд, ки низоми ҳуқуқии миллӣ бо стандартҳои байналмилалӣ ҳамоҳанг шавад ва мушкилоти эҳтимолиро пешгирӣ намояд. Шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун унсурҳои асосии танзими

муносибатҳои фаромарзӣ дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ мавқеи хос ва муҳимро ишғол менамоянд. Онҳо на фақат воситаи танзими муносибатҳои байнидавлатӣ, балки пойгоҳи мустаҳкам барои ҳалли масъалаҳои ҳуқуқии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар арсаи байналмилалӣ мебошанд. Бо итминони комил довталаб қайд менамояд, ки дар заминаи ҳамгироии муносибатҳои байналмилалӣ, ки бо афзоиши ҳаҷми ҳамкориҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ миёни кишварҳо тавсиф мешавад, шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун пойгоҳи ҳуқуқӣ нақши калидӣ мебозанд. Ин ҳамкориҳо, ки дар шароити муосир бештар аз пештара паҳн мешаванд, зарурати таҳкими низоми ҳуқуқии байналмилалиро тақозо мекунанд, то ки ҳар гуна ихтилофҳо бо роҳҳои одилона ва самаранок ҳал шаванд. Санадҳои байналмилалӣ на танҳо воситаи самарабахши танзими муносибатҳои дучониба ё бисёрҷонибаи байни давлатҳо, балки асоси мустаҳками ҳуқуқии ҳамкориҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ, аз ҷумла миёни шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқӣ, ба ҳисоб мераванд. Дар ин замина, онҳо имкон медиҳанд, ки муносибатҳои тиҷоратӣ, сармоягузорӣ ва оилавӣ дар ҷаҳонро ҳуқуқӣ ҷимоя карда шаванд ва рушди устувори иқтисодӣ таъмин гардад.

Дар замони муосир, ки бо рушди босуръати тиҷорати байналмилалӣ, сармоягузориҳои хориҷӣ, интиқоли технологияҳо ва муносибатҳои трансмиллӣ ҳамроҳ аст, аҳамияти шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун манбаи муҳими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ боз ҳам афзоиш меёбад. Ин равандҳо на фақат иқтисодиёти ҷаҳониро тағйир медиҳанд, балки ҳамчунин мушкилоти ҳуқуқии навро ба миён меоваранд, ки ҳалли онҳо бидуни шартномаҳои байналмилалӣ ғайриимкон аст. Масалан, афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ зарурати ҷимояи ҳуқуқҳои сармоягузoronро тақозо мекунад, ки ин ҳуқуқҳо дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ муайян карда мешаванд. Ҳамчунин, муҳоҷирати меҳнатӣ, ки ҳазорҳо шаҳрвандони Тоҷикистонро дар бар

мегирад, муносибатҳои оилавӣ ва молу мулкиро бо унсури хориҷӣ эҷод мекунад, ки танзими онҳо низ ба шартномаҳои байналмилалӣ вобаста аст.

Дар доираи мавзӯи таҳқиқотӣ оид ба нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ, андешаҳо ва нуқтаи назари олимони машҳури ватанӣ ва хориҷӣ ба таври ҳамаҷониба дарбар гирифта шудаанд. Ин андешаҳо имкон медиҳанд, ки мавзӯ аз ҳар ҷиҳат баррасӣ шавад ва хулосаҳои илмӣ бароварда шаванд. Дар ин асос доктрина қайд мекунад, ки ҳарчанд баъзе олимони шартномаҳои байналмилалӣ фақат ҳамчун сарчашма дар низоми ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ медонанд ва онҳоро ба сифати сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ намепазиранд, ҳамчунин ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро соҳаи ҳуқуқи миллий ҳисоб мекунанд, аммо нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ инкор намекунанд ва онҳо ҳамчун омилҳои мусоидаткунандаи рушди меъёрҳои ҳуқуқӣ қабул мешаванд, ки дар натиҷа ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар ин ё он кишвар таъдил меёбанд. Ин нуқтаи назарҳо нишон медиҳанд, ки ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар ҳамоҳангӣ бо ҳуқуқи оммавӣ рушд мекунад ва шартномаҳо ҳамчун пул байни ин ду соҳа амал мекунанд. Чуноне ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 3, моддаи 10) муқаррар шудааст: «Санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқи ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Дар ҳолати мухолифат кардани қонунгузори ҷумҳурӣ бо меъёрҳои санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ амал мекунанд». Ин муқаррарот аз он дарак медиҳад, ки санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси сарчашмаи ҳуқуқи миллий пазируфта мешаванд ва афзалияти онҳо нисбат ба қонунҳои дохилӣ дар ҳолатҳои мухолифат таъмин карда мешавад, ки ин ба ҳамгироии ҳуқуқӣ мусоидат мекунад.

Сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалӣи хусусӣ ҳамчун шакли ифодаёбӣ ва мустаҳкамнамоии қоидаҳои рафтори муайян дар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки онҳо танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ ҳастанд. Ин сарчашмаҳо имкон медиҳанд, ки муносибатҳои байналмилалӣ дар ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқӣ ҷараён гиранд ва ҳуқуқҳои ҳамаи тарафҳо ҳимоя карда шаванд. Ҳамчунин, довталаб бо қаноатмандӣ қайд мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шартномаҳои байналмилалӣ ба ҳайси сарчашмаҳои ҳуқуқи миллий ва ҳуқуқи байналмилалӣи хусусӣ фаъолона баромад карда, муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷиро бомуваффақият танзим менамоянд. Аз ҷумла, масъалаҳои қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ нисбат ба ҳуқуқи моликият, ҳуқуқи сармоягузорӣ, ҳуқуқи муаллифӣ, речаи ҳуқуқии корхонаҳои муштарак, масъалаҳои консулӣ, бастан ва қатъи никоҳ, муносибатҳои байни ҳамсарон, фарзандхонӣ, мерос, муҳоҷирати меҳнатӣ, тиҷорат, эътирофи созишномаҳои арбитражӣ ва ғайра ҳамчун масъалаҳои аввалиндараҷаи ҳуқуқи байналмилалӣ ҳисобида мешаванд. Ин масъалаҳо дар ҳаёти ҳаррӯзаи шахрвандон ва корхонаҳо нақши муҳим доранд ва танзими онҳо тавассути шартномаҳои байналмилалӣ ба устувории муносибатҳо мусоидат мекунад. Ин шартномаҳо асоси ҳуқуқии равобити кишварро бо давлатҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ муайян намуда, танзимгари муносибатҳои байналмилалӣ ва дохилидавлатӣ ҳастанд. Ҳамчунин, онҳо шароити тарафайнро барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии кишварҳои гуногун дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои фаромарзӣ таъмин менамоянд ва ин ҳама ба рушди устувор мусоидат мекунад, зеро ҳимояи ҳуқуқҳо ва манфиатҳо ба афзоиши ҳамкориҳо ва эътимод миёни кишварҳо оварда мерасонад.

Шартномаҳои байналмилалӣ ба ҳайси сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалӣи хусусӣ пазируфта шуда, вобаста ба доираи амал

универсалӣ ё минтақавӣ, вобаста ба доираи иштирокчиён дутарафа ё бисёртарафа ва вобаста ба хусусият байнидавлатӣ, байнихукуматӣ ё байниидоравӣ тақсим мешаванд ва ҳангоми танзими муносибатҳои дорои хусусияти хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ ин шартномаҳо нақши калидӣ доранд. Ин тақсимот имкон медиҳад, ки шартномаҳо мувофиқи ниёзҳои мушаххаси муносибатҳо интихоб ва татбиқ карда шаванд, ки ин ба самаранокии танзим мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ қайд кардан ба маврид аст, ки таҳқиқоти диссертатсионии таҳқиқшаванда тибқи дастовардҳои илми ҳуқуқшиносии мамлакат мубрам ҳисобида шуда, омӯзиш ва таҳлили ҳамаҷонибаи он ба рушди илми ҳуқуқшиносӣ ва низоми қонунгузории мамлакат хидмати арзишманд мерасонад. Ин таҳқиқотҳо на фақат назарияро бой мегардонанд, балки ҳамчунин тавсияҳои амалӣ барои такмили қонунгузорӣ пешниҳод мекунанд, ки ин ба ҳамгироии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мусоидат хоҳад кард.

Дараҷаи наwgонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Дар қисмати наwgонии илмии таҳқиқот доvtалаб кӯшиши ҳамаҷонибаи илмиро ба ҳарч додааст, то масъалаи шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун сарчашмаи муҳими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиши амиқ қарор гирад. Ин таҳқиқот ба таҳлили нақш ва таъсири шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ нигаронида шуда, дурнамои рушди ин соҳаро дар заминаи ҳамгироии ҳуқуқи Тоҷикистон бо ҷомеаи ҷаҳонӣ муайян менамояд.

Таҳқиқот ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии масъалаи мазкурро фаро мегирад.

Муайян кардани дурнамои таҳаввули танзими шартномавии муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқи фаромарзӣ: Ин наwgонӣ ба омӯзиши принципҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, аз қабili принципи

мухторияти иродаи тарафҳо, интихоби қонун ва юрисдиксияи дахлдор нигаронида шудааст. Таҳқиқот имкониятҳои татбиқи ин принципҳоро дар низоми ҳуқуқи Тоҷикистон баррасӣ намуда, роҳҳои мутобиқгардонии онҳо ба шароити муосири ҷаҳонишавиро пешниҳод мекунад.

Таҳлили муфассали меъёрҳои қонунгузори амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар ин нағвонӣ муқаррароти қонунгузори милли, аз ҷумла Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳо дар бораи сармоягузорӣ, тиҷорат ва дигар санадҳои дахлдор, мавриди омӯзиш қарор гирифта, мутобиқати онҳо бо уҳдадорҳои байналмилалӣ Тоҷикистон, аз ҷумла шартномаҳои дучониба ва бисёрҷониба, арзёбӣ шудааст. Ин таҳлил ба муайян кардани нуқсонҳо ва норасоӣҳои қонунгузори милли мусоидат мекунад.

Арзёбии норасоӣҳои мавҷуда дар амалияи ҳуқуқи милли: таҳқиқот мушкилоти амалиро дар татбиқи шартномаҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон, аз қабили норасоии механизми самараноки иҷрои созишномаҳо, маҳдудиятҳои юрисдиксионӣ ва ихтилофоти меъёрҳои ҳуқуқӣ, мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Инчунин, таҷрибаи байналмилалӣ кишварҳои пешрафта, ба монанди кишварҳои узви Иттиҳоди Аврупо ва Созмони Ҳамкории Шанхай, барои муқоиса ва истифодаи таҷрибаи пешқадам омӯхта шудааст.

Таҳияи пешниҳодҳои мушаххас ва илман асоснок: таҳқиқот бо мақсади такмили заминаи меъёрии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияҳои мушаххас пешниҳод менамояд, ки ба мутобиқгардонии қонунгузори милли бо стандартҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Конвенсияҳои Гаага, Конвенсияи Нью-Йорк дар бораи эътирофи қарорҳои арбитражӣ ва дигар санадҳои байналмилалӣ, нигаронида шудаанд. Ин пешниҳодҳо ба таҳкими мавқеи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ ва баланд бардоштани самаранокии танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ мусоидат мекунанд.

Навгониҳои таҳқиқоти мазкур бо таъя ба муқаррароти Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус қисми 3, моддаи 10, ки афзалияти санадҳои ҳуқуқи байналмилалиро нисбат ба қонунгузорию дохилӣ муқаррар мекунад, анҷом дода шудааст. Ин муқаррарот заминаи мустаҳкамии ҳуқуқиро барои эътирофи шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун қисми низоми ҳуқуқии миллии фароҳам меорад. Инчунин, таҳқиқот ба таҳлили андешаҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ таъя намуда, бахсҳои мавҷуда дар бораи хусусияти шартномаҳои байналмилалиро ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ баррасӣ мекунад ва мавқеи худро дар ин самт асоснок менамояд.

Дар маҷмуъ, навгониҳои таҳқиқоти мазкур на танҳо ба рушди илми ҳуқуқшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳм мегузорад, балки тавсияҳои амалӣ барои такмили қонунгузорӣ, баланд бардоштани самаранокии ҳимояи ҳуқуқҳои шаҳрвандон ва субъектҳои иқтисодӣ, инчунин таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ пешниҳод мекунад. Ин таҳқиқот барои ҳамгироии бештари Тоҷикистон дар фазои ҳуқуқии ҷаҳонӣ ва таъмини рушди устувори муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ мусоидат хоҳад кард.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Дар таҳқиқоти мазкур муаллиф баъди таҳлили ҳамаҷонибаи назарияҳои мавҷуда дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ба хулосае омадааст, ки мафҳумҳои «сарчашмаи ҳуқуқ» ва «шакли ҳуқуқ» метавонанд дар як мафҳуми ягона баррасӣ шаванд. Муаллиф пешниҳод менамояд, ки сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун «шакли ифодаёбӣ ва мустаҳкамнамоии қоидаҳои рафтори муайян дар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ҷӣ дар қонунгузорию миллии ва ҷӣ дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсурҳои хориҷӣ мебошанд» муайян карда шавад. Ин таъриф имкон медиҳад, ки хусусияти дугонаи шартномаҳои байналмилалӣ ва қонунгузорию миллии

дар танзими муносибатҳои фаромарзӣ равшан гардад. Инчунин, таърифи мазкур ба мутобиқгардонии низоми ҳуқуқии Тоҷикистон бо стандартҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад, зеро он ҳам санадҳои миллӣ ва ҳам байналмилалиро ҳамчун манбаъҳои ягонаи ҳуқуқ эътироф менамояд.

Дар таҳқиқот мафҳуми санади ҳуқуқӣ байналмилалӣ дар ду мазмун баррасӣ шудааст: Маънои васеъ, ки фарогири тамоми сарчашмаҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ, аз ҷумла шартномаҳои байналмилалӣ, одатҳои байналмилалӣ, принципҳои умуман эътирофшудаи ҳуқуқӣ байналмилалӣ, инчунин қарорҳо ва тавсияҳои ташкилотҳои байналмилалӣ мебошад. Маънои маҳдуд, ки мафҳуми санади ҳуқуқӣ байналмилалиро ба шартномаҳои байналмилалӣ маҳдуд мекунад. Муаллиф аз маънои маҳдуд ҷонибдорӣ намуда, бо таъя ба қисми 3, моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалии эътирофшударо қисми низоми ҳуқуқии миллӣ эълон мекунад, мавқеи худро асоснок кардааст. Гарчанде дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мафҳуми санади ҳуқуқӣ байналмилалӣ васеъ баррасӣ шуда, шартномаи байналмилалӣ ҳамчун яке аз намудҳои он муайян гардидааст, муаллиф бо таъя ба қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалиро ҳамчун «ҳуҷҷатҳои расмие, ки аз ҷониби ҷомеаи байналмилалии давлатҳо ба сифати уҳдадорихоӣ ҳатмии ҳуқуқӣ қабул ва эътироф шудаанд» муайян мекунад, мавқеи худро тақвият бахшидааст. Ин таҳлил нишон медиҳад, ки дар амалияи Тоҷикистон номгуӣ ягонаи шартномаҳои байналмилалӣ вуҷуд надорад, аммо онҳо дар шакл ва номҳои гуногун таҳия, қабул ва эътироф мешаванд, ки ба яғнасосии муносибатҳои ҳуқуқӣ мусоидат мекунад.

2. Муаллиф хусусияти дугонаи шартномаҳои байналмилалиро дар танзими муносибатҳои фаромарзӣ эътироф намуда, қайд мекунад, ки онҳо дар асоси иродаи ду ғиёда давлат таҳия ва қабул мешаванд, вале

татбиқи онҳо дар доираи муқаррароти қонунгузории миллӣ сурат мегирад. Ин хусусият имкон медиҳад, ки шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун пул байни низомҳои ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ хизмат кунанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тибқи Конститутсия, афзалияти санадҳои байналмилалӣ нисбат ба қонунгузории миллӣ дар сурати муҳолифат таъмин карда мешавад, ки ин ба татбиқи самараноки уҳдадорӣҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад.

3. Шартномаҳои байналмилалӣ яке аз унсурҳои калидии рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ буда, дар ягонасозӣ (унификатсия) ва наздикшавии низомҳои ҳуқуқии давлатҳои гуногун нақши муҳим доранд. Ягонасозӣ дар ду сатҳ амалӣ мегардад: дар сатҳи байналмилалӣ (тавассути бастанӣ шартномаҳои байналмилалӣ) ва дар сатҳи миллӣ (тавассути ворид кардани меъёрҳои шартномаҳо ба қонунгузории миллӣ). Ин раванд ба таҳкими ҳамкорӣҳои байналмилалӣ ва таъмини устувории муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Масалан, шартномаҳои бисёртарафа, ба монанди Конвенсияи Вена дар бораи хариду фурӯши байналмилалии мол (CISG), заминаи ягонаи ҳуқуқиро барои танзими муомилоти тиҷоратӣ фароҳам меоранд.

4. Муаллиф раванд ва тартиби ворид намудани меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ дар қонунгузории Тоҷикистон дар се шакл таҳлил намудааст:

- Меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ бидуни тағйири мазмун ба низоми ҳуқуқии миллӣ ворид шуда, барои танзими муносибатҳои тиҷоратии байналмилалӣ истифода мешаванд. Муаллиф пешниҳод мекунад, ки Тоҷикистон ба Конвенсияи Вена дар бораи хариду фурӯши байналмилалии мол (CISG, 1980) ҳамроҳ шавад, то муомилоти тиҷоратӣ бо роҳи ягонасозӣ танзим гардад.

- Меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ баъди эътироф аз ҷониби давлат бидуни тағйири мазмун дар қонунгузории миллӣ ҷой дода

мешаванд. Масалан, падидаи моликияти зеҳнӣ дар Тоҷикистон аз муқаррароти Конвенсияи таъсисдиҳандаи Созмони умумиҷаҳонии моликияти зеҳнӣ (1967) сарчашма мегирад.

- Меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ бо таҳияи санадҳои алоҳидаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ мутобик ба шароити кишвар татбиқ мешаванд, ки уҳдадориҳои байналмилалиро иҷро мекунанд.

5. Таҳлили шартномаҳои универсалӣ, ба монанди Конвенсияи умумиҷаҳонии ҳуқуқи муаллиф (1952), Конвенсияи Берн (1886) ва Созишномаи ТРИПС, инчунин шартномаҳои минтақавӣ дар доираи ИДМ ва Иттиҳоди Аврупо, нишон дод, ки ин санадҳо дар танзими муносибатҳои марбут ба моликияти зеҳнӣ ва ҳуқуқи муаллиф афзалият доранд. Онҳо фазои ягонаи ҳуқуқиро ташкил намуда, қонунгузориҳои миллии Тоҷикистонро бо стандартҳои байналмилалӣ ҳамоҳанг мекунанд.

6. Таҳқиқот хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи муносибатҳои оилавӣ бо унсурҳои хориҷиро дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ ва Кодекси оилаи Тоҷикистон баррасӣ намудааст. Тибқи моддаи 11-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон», шартномасе, ки ба ҳуқуқи озодиҳои асосии инсон ва шаҳрванд дахл доранд, бояд аз ҷониби Маҷлиси намояндагонии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шаванд, ки ин ба шартномаҳои оилавӣ низ дахл дорад.

7. Таҳлили шартномаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Конвенсияи СММ дар бораи ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ (1990) ва Конвенсияи ИДМ (2008), нишон дод, ки ин санадҳо фазои ҳуқуқиро барои танзими муносибатҳои меҳнатӣ бо унсурҳои хориҷӣ ташкил медиҳанд. Бо вучуди ин, норасоӣҳо дар танзими вазъи ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатӣ, бахусус гурезаҳо, мушкилоти муайянро ба миён меорад, ки муаллиф барои ҳалли онҳо тавсияҳо пешниҳод намудааст.

8. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви Конвенсияи Нью-Йорк (1958) уҳдадориҳои худро дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражи хориҷӣ иҷро мекунад. Инчунин, шартномаҳои минтақавӣ, ба монанди Конвенсияи ИДМ (1993), салоҳияти судҳоро дар парвандаҳои мадании фаромарзӣ муайян намуда, ба танзими муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат мекунанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Дар асоси таҳлили анҷомшуда, шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун сарчашмаи муҳими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ нақши калидӣ доранд. Муаллиф мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» ва «шакли ҳуқуқ»-ро дар як мафҳуми ягона муттаҳид намуда, пешниҳод кардааст, ки сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун шакли ифодаёбӣ ва мустақкамнамоии қоидаҳои рафтор дар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки муносибатҳои ҷамъиятии фаромарзиро танзим мекунанд, фаҳмида шавад. Инчунин, муаллиф мафҳуми «санади ҳуқуқи байналмилалӣ»-ро дар мазмуни маҳдуд (яъне маҳдуд ба шартномаҳои байналмилалӣ) ҷонибдорӣ намуда, бо таъки ба моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, афзалияти ин санадҳоро дар низоми ҳуқуқии миллӣ таъкид кардааст.

Шартномаҳои байналмилалӣ на танҳо воситаи танзими муносибатҳои фаромарзӣ, балки асоси яғнасосии меъёрҳои ҳуқуқӣ дар сатҳи байналмилалӣ ва миллӣ мебошанд. Муаллиф хусусияти дугонаи ин шартномаҳоро эътироф намуда, қайд мекунад, ки онҳо дар асоси иродаи ду ӯ зиёда давлат таҳия шуда, дар доираи қонунгузории миллӣ татбиқ мегарданд. Раванди воридсозӣ ва татбиқи меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон дар се шакл сурат мегирад: воридоти пурраи меъёрҳо бидуни тағйир, татбиқи мустақими мафҳумҳо ва категорияҳо (масалан, моликияти зеҳнӣ) ва мутобиқгардонӣ тавассути санадҳои алоҳидаи миллӣ.

Таҳқиқот инчунин ба танзими муносибатҳои оилавӣ ва меҳнатӣ бо унсурҳои хориҷӣ тавассути шартномаҳои универсалӣ (ба монанди Конвенсияи СММ оид ба муҳоҷирони меҳнатӣ, 1990) ва минтақавӣ (Конвенсияи ИДМ, 2008) тамаркуз карда, зарурати тасдиқи ин санадҳо аз ҷониби Маҷлиси намояндагонро таъкид мекунад. Муаллиф тавсия медиҳад, ки мафҳуми «санади ҳуқуқӣ байналмилалӣ» дар қонунгузори Тоҷикистон мутобиқи Конститутсия дақиқтар гардад ва барои тақмили низоми ҳуқуқии миллӣ, бахусус дар соҳаи моликияти зеҳнӣ, муносибатҳои оилавӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии мушаххас таҳия шаванд. Ин тавсияҳо ба ҳамгироии Тоҷикистон дар фазои ҳуқуқии ҷаҳонӣ мусоидат хоҳанд кард.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Сохтор ва ҳаҷми диссертатсияи илмӣ бо мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти анҷомшуда дар мавзӯи «Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мутобиқ гардонида шудааст. Рисола аз муқаддима, се боб, ки ба шаш параграф тақсим шудаанд, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 188 саҳифаро ташкил дода, дар он масъалаҳои назариявӣ ва амалии марбут ба шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқӣ байналмилалии хусусӣ мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтаанд.

Диссертатсияи мазкур ба омӯзиши нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар боби якум муаллиф моҳият ва мавқеи шартномаҳои байналмилалиро ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқӣ байналмилалии хусусӣ баррасӣ намуда, ба дугонагии сарчашмаҳои ҳуқуқӣ ва муносибати онҳо бо қонунгузори миллӣ тавачҷуҳ зоҳир кардааст. Таъкид мешавад, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ, шартномаҳои байналмилалӣ нақши муҳим дар яғнасосии меъёрҳои ҳуқуқӣ

ва ҳимояи манфиатҳои субъектҳои муносибатҳои фаромарзӣ доранд, ки барои ҳамгироии Тоҷикистон ба фазои ҳуқуқии ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Боби дуюм ба хусусиятҳои шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои маданӣ-ҳуқуқӣ ва оилавӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ нигаронида шудааст. Муаллиф муқаррароти қонунгузории Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалиро таҳлил намуда, аҳамияти онҳоро дар таъмини устувории муносибатҳои иқтисодӣ ва оилавӣ таъкид мекунад. Дар ин замина, зарурати такмили қонунгузории миллӣ барои мутобиқат бо стандартҳои байналмилалӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, бахусус дар соҳаи иқтисоди бозорӣ, нишон дода шудааст.

Дар боби сеюм масъалаҳои танзими муносибатҳои меҳнатӣ-ҳуқуқӣ ва муурофиявӣ-маданӣ бо унсурҳои хориҷӣ баррасӣ шудаанд. Муаллиф нақши шартномаҳои байналмилалиро дар ҳимояи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ ва танзими муурофияҳои маданияи фаромарзӣ таҳлил намуда, ба аҳамияти конвенсияҳои Созмони милали Муттаҳид ва Созмони байналмилалии меҳнат ишора мекунад. Таҳқиқот бо пешниҳодҳои амалӣ барои такмили қонунгузории миллӣ ва мутобиқгардонии он бо уҳдадорҳои байналмилалӣ анҷом ёфта, саҳми арзишманде дар рушди илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи ҳуқуқии Тоҷикистон мегузорад.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии диссертатсия. Таҳқиқот ба афзоиши самаранокии танзими муносибатҳои тиҷоратии байналмилалӣ, сармоягузориҳои хориҷӣ ва муҳофизати моликияти зеҳнӣ мусоидат мекунад, ки барои ҷалби сармоя ва рушди иқтисодии Тоҷикистон муҳим аст. Ҳамроҳшавӣ ба конвенсияҳои байналмилалӣ, ба монанди CISG, метавонад муомилоти тиҷоратиро осон карда, эътимоди шарикони хориҷиро ба низоми ҳуқуқии Тоҷикистон афзоиш диҳад. Аз ҷиҳати иҷтимоӣ, таҳқиқот ба ҳимояи ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ, аъзои оилаҳои онҳо ва дигар субъектҳои муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ нигаронида шудааст. Тавсияҳо оид ба танзими муносибатҳои оилавӣ ва

меҳнатӣ бо унсурҳои хориҷӣ ба таъмини адолати иҷтимоӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандон ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат мекунанд. Инчунин, таҳқиқот ба рушди фазои ҳуқуқии устувор дар Тоҷикистон кумак карда, ба ҳамгироии он дар арсаи ҷаҳонӣ ва баланд бардоштани сатҳи неқӯаҳволии иҷтимоӣ саҳм мегузорад.

Нашри натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар мавзӯи «Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», муаллиф фаъолияти назарраси илмӣ анҷом дода, натиҷаҳои онро дар шакли мақолаҳои илмӣ ба нашр расонидааст. Аз ҷониби муаллиф 15 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тасдиқшудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидааст.

Нашри мақолаҳо дар маҷаллаҳои бонуфуз ба паҳншавии донишҳои илмӣ, баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҳуқуқӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Диссертатсияи Холмуродзода Фазлиддин Шомаҳмад дар мавзӯи «Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи маданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ба талаботи Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводди илмӣ 27 декабри соли 2024, № 493 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад

Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи мазкур баъзе камбудихо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои оморӣ, имлоӣ

грамматикӣ ҷой доранд, ки дар байни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон ҷудо намуд:

1. Муаллиф дар тадқиқот эътироф ва муайян кардааст, ки шартномаи байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мешавад, вале таносуби онро аз дигар асосҳои танзими муносибатҳои фаромарзӣ, аз қабилӣ анъанаҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст ва ё созишномаи тарафҳо аст, баррасӣ накардааст. Гарчӣ муаллиф муваффақ шудааст, ки мафҳумҳои “сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ”, “санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ”, “шартномаи байналмилалӣ”-ро кӯшода диҳад, вале табиати умумию фарқкунандаи шартномаи байналмилалӣро аз дигар сарчашмаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, аз қабилӣ анъанаҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст ва ё созишномаи тарафҳо мебошанд, муаррифӣ накардааст.

2. Шартномаи байналмилалӣ яке аз асосҳои ҳуқуқии танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ мебошад, ки предмети ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро ташкил медиҳад. Дар таҳқиқот табиати ҳуқуқии меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ таваҷҷӯҳ нашудааст. Зеро муайян кардани табиати ҳуқуқии меъёрҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ ва хусусӣ-ҳуқуқии шартномаи байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ нақши калидӣ доранд, ки дар таҳқиқот бо таври умум баррасӣ шудааст ё камтаваҷҷӯҳӣ зоҳир гардидааст.

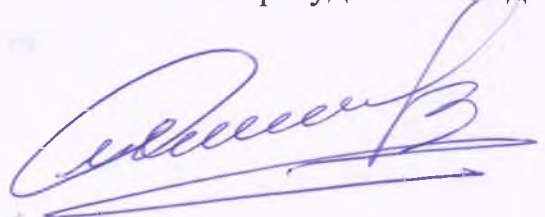
Эродҳо ва камбудҳои зикршуда, дар маҷмӯъ, аҳаммияти назарӣ амалии диссертатсияи мазкурро коста намеkunанд ва ба муҳтавои кор таъсири манфии зиёд намерасонанд.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Холмуродзода Фазлиддин Шомаҳмад дар мавзӯи «Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои

ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ пешниҳод гардидааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси номбаршуда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессори кафедраи ҳуқуқи
маданият факултаи ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
28 08 соли 2025.

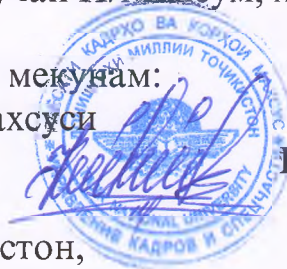
Муртазозода Ҷамшед Сайдалӣ

Суроға: индекс 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, ноҳияи Сино,
кӯчаи Нусратулло Махсум, бинои 80, ҳуҷраи 32
Тел.: (+992) 93 766 90 00
E-mail: m.jamshed72@icloud.com

Суроға: ш. Душанбе, ноҳияи Сино, кӯчаи Н/Махсум, хонаи 80, ҳуҷраи 32

Имзои Муртазозода Ҷ.С. - ро тасдиқ мекунам:

/сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Шодихонзода Э.Ш.

Суроғаи муассиса: Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, 734025, хиёбони Рӯдакӣ, 17
Телефон: (+992 -37) 221-62-25; (+992 -37) 227 -15-10
Факс: (+992-37) 227-15-10
Email: info@tnu.tj
28 08 соли 2025.